

Brukermedvirkningens uttrykk og virkning i barnevernets undersøkelser – et maktanalytisk perspektiv

Hilde Aamodt

User participation in child protection investigations – a power perspective. This article explores how user participation is expressed in conversations between parents and social workers in Norwegian child welfare investigations. The text shows that user participation can be perceived as a covert form of individualized power, which makes both clients and professionals act in certain ways. The workings of this individualized power is analyzed by looking at the concept of user involvement in the light of Foucault's theory of power technologies and self-technologies. The article's empirical data consists of ten conversations between parents and social workers during their first meeting. The conversations were filmed.

Keywords: User participation, empowerment, child welfare, Foucault, governmentality, technologies, self-management

I denne artikkelen undersøker jeg hvordan brukermedvirkning kommer til uttrykk i møte mellom foreldre og saksbehandlere i barnevernets undersøkelser. Analysen viser hvordan brukermedvirkning kan fremstå som en maktform hvor velferdsstatens grep blir å få individer til å lede seg selv, både den profesjonelle så vel som brukeren. Jeg er altså opptatt av hvordan individer blir styrt gjennom styringsredskaper som utgir seg for noe annet enn det de er. Det er den tildekte makten som er analysert frem gjennom å se begrepet brukermedvirkning i lys av Michel Foucaults teori om makt- og selvteknologi. I artikkelen synliggjøres makt- og selvteknologienes *virksomheter* i barnevernundersøkelsens praksis. Artikkelen empiriske datagrunnlag er ti samtaler mellom foreldre og saksbehandlere i deres første møte i en barnevernundersøkelse. Samtalene er videofilmet og senere transkribert. I artikkelen er det valgt to illustrerende utsnitt fra en av samtalene. Sekvensene tjener som eksempel på de mønstre som trer frem i analysen av det empiriske materialet. Det ene mønsteret handler om hvordan *planen* for undersøkelsen blir bestemmende for brukermedvirkningens uttrykk og virkninger og dermed for samtalens handlingsrom. Det andre mønsteret viser hvordan brukermedvirkning settes på prøve i situasjoner der barnevernet fremsetter ønske om å snakke med barnet. Ønsket skaper uro og skepsis hos foreldrene og formidles som usikkerhet

og åpen motstand uten at det nødvendigvis påvirker eller endrer saksbehandlerens plan for undersøkelsen.

Formålet med artikkelen er å undersøke brukervedvirkning empirisk fra et maktanalytisk perspektiv. Spørsmålet som stilles er hvordan brukervedvirkning trer frem i møte mellom foreldre og saksbehandlere i barnevernets undersøkelser.

Brukerens møte med systemet

Brukermedvirkning regnes som en grunnleggende forutsetning for at hjelpen velferdstjenestene tilbyr, er i tråd med brukerens hjelpebehov, interesser og muligheter til å nyttiggjøre seg hjelpen (St.meld. 25; Lov om sosiale tjenester paragraf 8-4; Pasientrettighetsloven paragraf 3-1, St.meld. nr. 47; Ellingsen 2007), og blir ofte forstått som den enkeltes rett til å påvirke, justere og eventuelt avgjøre hva som vil være den beste hjelpen i den gitte situasjonen (Alm Andreassen 2005). Brukermedvirkning kan også defineres som brukerens rett til å utforme hjelpetilbudet sammen med den profesjonelle (Rådet for psykisk helse 2004a, Sosial- og helsedepartementet 2006). Sunniva Ørstavik ser brukerperspektivet som en forutsetning for all hjelp. Hun mener at den kunnskapen profesjonelle har er utilstrekkelig i forhold til den kunnskapen hjelpesøker har (Ørstavik 1996). Brukermedvirkning har også blitt knyttet til brukerens forståelse av egen situasjon, ved at det oppstår en intersubjektiv forståelse i møtet mellom klienten og sosialarbeideren (Humerfelt 2005). Sissel Seim og Tor Slettebø definerer brukervedvirkning som barn og foreldres *deltagelse* i møtet med barnevernet, og videre at deltagelsen skal ha en virkning, det vil si at familien som bruker av barnevernet får innflytelse (2007:15). Mona Sandbæk (2001) fremholder viktigheten av at brukeren og den profesjonelle skaper en felles historie som kan bidra til at brukeren identifiserer seg med tiltakene som iverksettes. Der man ikke oppnår en slik felles historie, er det ifølge Sandbæk særlig viktig at de ulike versjonene av historien kommer til uttrykk. Det forutsetter at saksbehandler klarer å se brukerens liv slik denne selv ser det. Bare gjennom en slik innlevelse kan det skapes grunnlag for en ærlig dialog hvor man også kan ta opp tilkorkommenhet og mangler (ibid.).

Den generelle barnevernsforskningen knyttet til foreldres innflytelse og medvirkning er relativt begrenset, men funnene er entydige. Foreldre opplever i liten grad å bli lyttet til og gjort deltagende i møte med barnevernet (Egelund 1997; Haugland 2007; Engebretsen 2007; Hall/ Slembrouck 2001; Aamodt 2007; Seim og Slettebø 2007, 2008; Uggerhøj 2011; Juul 2010; Midjo 2010). Randi Juul (2010) har undersøkt hvilke diskurser som råder i barnevernets undersøkelser. Denne studien viser at barnevernsarbeidere sjelden lytter til barna og at de i liten grad tar hensyn til foreldrenes fortellinger. Avhandlingen synliggjør at det er de offentlige aktørers fortellinger som i hovedsak blir lyttet til og gitt definisjonsmakt. Juul mener å ha dekning for å hevde at barnevernets praksis bidrar til en degradering av barn og foreldre (ibid.). Flere studier dokumenterer ulikheten i maktforholdet mellom klient og sosialarbeider. Denne ulikheten gjør at sosialarbeideren, uavhengig av tilnærming, står i fare for å begå maktovergrep (Uggerhøj

2011), eller at møtet mellom klient og sosialarbeider er preget av et usynlig maktspill (Uggerhøj 1995; 2011; Berg Sørensen 1995; Järvinen og Mik-Meyer 2003; Mik-Meyer 2004; Nissen, Pringle og Uggerhøj 2008). Og videre at familiene selv ikke bare blir ofre, men også indirekte blir hjelpere i etableringen og fastholdelsen av makten (Uggerhøj 2011).

Mange har hatt et maktperspektiv i undesøkelsen av individets møte med staten. Blant annet har flere latt seg inspirere av Foucaults begrep om *governmentality* som maktforn i sine analyser av brukerens møte med systemet. I boken *Makt på nye måter* (Engebretsen og Heggen (red.) 2012) anvendes Foucaults begreper på en rekke av velferdsstatens tekster. Blant annet synliggjøres det i analysen av en etterutdanningsplan for ansatte på sykehjem hvordan myndiggjøring fremstår som eksperthjelp til selvhjelp mer enn at makten er overført brukeren. Dette til tross for at målet med handlingene er økt brukermedvirkning (Juritzen, Engebretsen, Heggen 2012). Lisa Dahlager (2001, 2005) viser hvordan individet underlegger seg en bestemt livsstil i samtaler mellom pasienter og profesjonelle på en helseinstitusjon. Makten kommer til syne ved at den enkelte selv underlegger seg den livsstilen helseinstitusjonen forventer. I boken *Magtens former* synliggjør Nanna Mik-Meyer og Kaspar Villadsen (2007) hvordan de profesjonelle er underlagt faglige logikker som påvirker hjelperens møte med brukeren. De viser hvordan utøvelse av makt ikke umiddelbart er tydelig, men kan synliggjøres gjennom skarpe analyser.

Også Barbara Cruikshanks (1999) analyse av empowerment-strategier kan trekkes frem som eksempel på en *governmentality* analyse. Andre eksempler er Jacques Donzelot (1979), Nikolas Rose (1996), Espen Schaanning (2002) og Nils Åkerstrøm Andersen (2003) som alle gjør bruk av *governmentality*-analyser i sine studier. Også Mitchel Dean viser i boken *Governmentality* begrepets relevans i sine analyser av borgerens møte med staten (2010). Det samme må man kunne si om Nicole Hennums (2012) analyse av dialoger mellom foreldre og saksbehandlere i barnevernet slik de blir fremstilt i barnevernets dokumenter. Eivind Engebretsens analyser av barnevernets tekster i et maktperspektiv bør også nevnes. Hans studie viser hvordan barnevernets tekster er *aktive bidrag* til den konkrete saksbehandling. Gjennom tekstene som produseres i den enkelte barnevernssak vil tekstene kunne fungere som konkrete filtre som saksbehandlere ser den konkrete situasjonen gjennom. På den måten vil tekstene som barnevernet baserer sine vurderinger på, virke selvproduserende og dermed kunne skape sine egne sannheter. På den måten kan tekstene i seg selv bidra til bestemte handlinger og vurderinger. Makten kommer til syne som en teknologi som den enkelte saksbehandler opererer gjennom, men hvor også teksten i seg selv blir en teknologi som virker styrende for saksbehandlernes forståelser (Engebretsen 2007).

I boken *Det magtfulde møde med hjelpesystemer og deres klienter* undersøkes hvordan det sosialpolitiske system utøver sin rett til å utøve makt. Boken peker på hvordan systemrepresentantenes makt ikke kun kan forstås som en utøvelse av en legitim juridisk myndighet, men at det også foregår mer "skjulte" former for makt

som ikke lar seg umiddelbart fange med de mer tradisjonelle maktanalytiske begrepene (Järvinen, Larsen og Mortensen 2002). Også Nils Mortensen og Jens Peter Thomsen (2003) beskriver hvordan møtet mellom system og klient i *utgangspunktet* er sterkt asymmetrisk. Det er tale om et maktforhold som allerede på forhånd er institusjonalisert, skriver de. Sosialarbeiderne har ikke makt som personer, men i kraft av sin funksjon i det sosialpolitiske systemet. Med det mener de hvordan saksbehandlerens makt er forbundet med regler og lover som regulerer arbeidet. Det er tale om en legitim makt slik den er uttrykt i lover og kommunale retningslinjer. Det er med andre ord personer som utøver makten, men personene i seg selv kan ikke bære ansvaret for maktens opprinnelse. Poenget er at innenfor det sosialpolitiske systemet er maktdominansen allerede definert i systemet, på samme måte som klientene representerer "avmakten". Dermed er det i analysene av maktforholdet mellom system og klient ikke det sentrale hvem som har makten, men *hvordan* makten utøves (ibid.). Noe av det samme poenget har Mitchell Dean (2010) når han skriver at governmentality analyser ser utøvelse av makt som noe som krever betydelig analytisk oppmerksomhet og aldri må bli noe gitt og selvfølgelig. Det er i dette perspektivet denne artikkelens bidrag må sees. Artikkelen viser *empirisk* hvordan makten utøves, og med hvilke virkninger, i møter mellom saksbehandlere og foreldre i en barnevernundersøkelses-kontekst.

Governmentality

I den tradisjonelle litteraturen om brukervedvirkning fremstår brukervedvirkning som noe den profesjonelle skal sørge for, eller skape sammen med brukeren. Brukervedvirkning blir noe den profesjonelle tilrettelegger for, og skal bidra til. I dette perspektivet blir makt noe den profesjonelle eier eller har, og måten hun håndterer denne makten virker bestemmende for brukervedvirkningens plass i møte med klienter. I andre sammenhenger fremstår makt mer som et "vesen" i seg selv, det vil si et vesen som handler på bestemte måter. Makten blir således et subjekt vi kan anklage og peke på, og som dermed blir ansvarlig for hvordan noe er, eller hva og hvordan noe skjer (Raffnsøe 1999). Foucault presenterer en alternativ maktforståelse. Med begrepet *governmentality* forsøker Foucault å beskrive maktens karakter i det moderne samfunn. Han påpeker hvordan makten nettopp ikke utgår fra et sentrum, men tvert i mot utøves i desentraliserte relasjoner (Villadsen 2010). Det er en makt som ikke eies, men som skapes av individene. Foucault er opptatt av hvordan individet konstituerer seg som subjekter for viten, makt og egne handlinger (Foucault 1987), og dermed hvordan subjektet blir et objekt for ulike former for makt (Villadsen 2007:159). En makt som påvirker individets handlinger, mål og egenskaper og dermed skaper bestemte subjekter (Vallgård 2003).

Foucault viser hvordan forbindelsen mellom makt og viten skaper grunnlag for en annen form for styring idet kunnskapen som produseres brukes til å få individet til å skape seg selv til et "bedre" subjekt. Det er en form for makt som skaper individuelle subjekter (Foucault 1982). Dermed viser han hvordan makten er pro-

duktiv mer enn repressiv og hvordan produksjon av kunnskap og utøvelse av makt er gjensidig betingede (Villadsen 2010).

I det Foucault definerer begrepet *governmentality* viser han til en ny forbindelse mellom makt og viten som skaper grunnlag for en annen form for styring. En styring han definerer som *conduct of conduct* (Foucault 1982). Begrepet *conduct* forstås i denne sammenheng med dobbelt betydning. Det dreier seg på den ene siden om verbet *conduct* som handler om å lede, dirigere eller føre og som i begrepet *to conduct oneself* blir en ledelse av seg selv (Dean 2010). Ordet får imidlertid en annen betydning som substantiv. *Conduct* blir da vår artikulerte oppførsel. Det vil si våre handlinger og adferd (ibid.). Legger vi betydningene sammen, trer det frem en styring som sikter mot styringens to sider. Både den man søker å utøve over andre og den man utøver over seg selv (Foucault 1988). “To conduct is at the same time to ‘lead’ others (...) and a way of behaving within a more or less open field of possibilities” (Foucault 1982: 220-221). Det skjer en styring som er avhengig av den enkeltes selvstyring. Makten kommer til syne som en påvirkning av handlinger. Den får subjektet til å handle annerledes enn det ellers ville gjort. Moderne styring dreier seg om å styre frie individers handlinger på bestemte måter. Foucault viser hvordan staten, fra å herske gjennom retten til å ta liv, har blitt en maktutøver som virker gjennom å tilrettelegge for bestemte handlinger (Foucault 1975). Det handler om en makt som virker ved å få individet til å handle i tråd med maktens forventninger. Det er denne dobbeltheten som altså handler om at makten både er rettet mot individet utenfra, samtidig som makten får individet til å styre seg selv, Foucault peker på når han introduserer begrepet *governmentality* (Foucault 1988; Vallgård 2003).

Makt- og selvteknologier

Governmentality som maktform opererer gjennom ulike *teknologier*. Når Foucault skriver om teknologier så skiller han mellom fire forskjellige typer. Den første er en produksjonsteknologi, knyttet til produksjon av ting, den andre er en tegnteknologi knyttet til tolkning av tegn, symboler og meninger. Den tredje er en maktteknologi som styrer gjennom en objektivisering av subjektet. Til slutt snakker han om en selvteknologi som handler om hvordan individet styres til å styre seg selv (Foucault 1988). I denne artikkelen konsentrerer jeg meg om de to siste, henholdsvis makt- og selvteknologiene, hvis hensikt er å styre individet og dets handlinger gjennom å skape bestemte subjektiviteter (Foucault 1988, 1991). Det er også disse teknologiene Foucault selv vier størst oppmerksomhet.

Foucault definerer *maktteknologier* som teknologier som søker å bestemme individets adferd og underkaste adferden bestemte mål eller dominans gjennom en objektivisering av subjektet (Foucault 1988). Objektiveringen skjer ved å underlegge subjektet en bestemt type styring eller blick som igjen produserer en bestemt type kunnskap og praksis. Det handler om en styringsteknologi som både retter seg mot individet med henblikk på å styre praksis i en bestemt retning, men også

er maktteknologiene selv instrumenter som lever av og med diskursen og dermed aldri noe som kan holdes fast, men er selv i stadig fornyelse og endring.

Der maktteknologiene retter seg mot individet utenfra vil *selvteknologiene* være noe individet tar i bruk eller anvender på seg selv. Det handler om prosedyrer og instrumenter individet gjør bruk av idet det underlegger seg bestemte blikk og forståelser av hvem det er. Foucault skriver:

Technologies of the self, which permit individuals to effect by their own means or with the help of others a certain number of operations on their own bodies and souls, thoughts, conduct, and way of being, so as to transform themselves in order to attain a certain state of happiness, purity, wisdom, perfection, or immortality (Foucault 1988:18).

Det er tale om en teknologi som får individet til å lede seg selv i retning av den ytre styringen eller forventningen. Gjennom instrumenter og prosedyrer skal subjektet skape og utvikle seg selv. Det dreier seg om handlinger, eller det Foucault kaller operasjoner, som individet utfører på seg selv for å gjøre seg selv til et bestemt subjekt.

Teknologiene dominerer individet, enten gjennom objektiviseringer av subjektet (maktteknologier), eller ved å få individet til å lede eller styre seg selv (selvteknologier), med henblikk på å skape seg selv i tråd med, eller i overenstemmelse med, den gjeldende styring. Det handler om å stimulere individet til bestemte handlingsvalg. Det skal imidlertid sies at makt- og selvteknologiene ikke nødvendigvis er i overenstemmelse med hverandre, uten at de dermed trenger å være i et absolutt motsetningsforhold (Villadsen 2007).

Gjennom maktteknologier som knytter seg til individers selvteknologier kan styring skje ved at styringen rettes mot individers selvstyring (Foucault 1988:19 i Villadsen 2007:157), eller sagt på en annen måte; “det må anvendes maktteknologier som kan knytte seg til individers selvteknologier” (Villadsen 2007:157). Dermed kan man si at makt produserer praksis der dens legitimitet er knyttet til produksjon av kunnskap gjennom utviklingen av det enkelte subjekt (Foucault 1999).

Gjennom teknologiene skapes disposisjoner til hva som kan sies og av hvem. Det er imidlertid ikke snakk om bestemte eller determinerte strukturer i betydningen av at det ikke er mulig å handle annerledes. Heller er det tale om hvordan makten legger til rette for bestemte handlinger gjennom å skape disposisjoner av muligheter og begrensninger. På den måten skapes bestemte subjektiviteter. Det vil si subjektiviteter som hele tiden er i ferd med å ta form, eller i ferd med å produseres gjennom de selvteknologier som subjektet retter mot seg selv og de maktteknologier som rettes mot subjektet utenfra. Det trer frem en styring eller en maktform som retter seg mot å få den enkelte til å handle slik det *ønskes*. Mennesket kan alltid handle slik det selv ønsker, det er alltid mulig å handle annerledes. Poenget er at når makten eller styringsmentaliteten er fullbyrdet, er det ikke

lenger behov for tvang og disiplinering fordi makten har blitt internalisert i individet. Den har blitt ett med individets vilje slik at “governor and governed are two aspects of the one actor” (Dean 2009:19).

Analysestrategi

Som nevnt er formålet med denne artikkelen å undersøke brukervedvirkning fra et maktanalytisk perspektiv. Når Foucault er valgt som teoretisk ramme er det fordi Foucault i særlig grad interesserer seg for en makt man vanskelig kan få øye på, en makt som gjerne skjuler seg bak gode hensikter og “uskyldige” begreper som for eksempel brukervedvirkning. Det handler om “snille” begreper og en makt utført i beste hensikt. Foucault beskriver en makt som er mer implisitt, ubevisst og skjult enn den mer åpenlyse maktutøvelse (f.eks. Foucault 1966; 1977; 1988). Dermed er det en annen type makt enn den makten som utføres gjennom tvang eller vold, eller den legitime systemmakt utført av velferdsstatens aktører (Järvinen og Mortensen 2005).

Med Foucault og hans analysestrategi som grunnlag for analysen har artikkelen også et poststrukturalistisk perspektiv. Dermed benytter ikke artikkelen seg av den tradisjonelle metodeforståelse hvor man først definerer objektet, her brukervedvirkning, for deretter å undersøke om brukervedvirkning skjer i den “virkelige” verden (Andersen 1999). Et poststrukturalistisk perspektiv bygger på en erkjennelse av at vi ikke kan finne “sannheten” der ute, men at det nettopp er vårt blikk som tvinger for eksempel brukervedvirkning til å fremstå på en bestemt måte. Der det metodologiske nivået redegjør for de vitenskapsteoretiske og filosofiske posisjoner, vil metode handle om retningslinjer for bestemte måter å forme, innsamle og behandle data i en empiriske analyse. På det analysestrategiske nivået er det imidlertid et bestemt blikk eller begrep som leder iakttagelsen og former et visst utsnitt av virkeligheten på bekostning av et annet (Esmark mfl. 2005). Det er dog verdt å merke seg at en annen linse, eller et annet blikk, ville kunne gi en annen analyse (Andersen 1999).

I et poststrukturalistisk perspektiv vil kategoriene, definisjonene og begrepene ofte komme til kort (ibid.). I denne sammenhengen vet vi ikke nøyaktig hva brukervedvirkning innebærer eller betyr i en maktkontekst som barnevernet. Det gjør at man kan tenke at kategoriene blir utilstrekkelige. Kategorier som tidligere har blitt oppfattet som presise, kan i dag bli oppfattet som utilstrekkelige. Det er vanskelig å fastslå nøyaktig hva brukervedvirkning *er*. Dermed blir det vanskelig å undersøke hvorvidt brukervedvirkning skjer i barneverntjenesten. Heller må vi spørre hvordan brukervedvirkning trer frem. Det er en forskyvning fra noe som “er” til noe som “blir til” i kommunikasjonen. Analysen søker å begripe det sosiale idet det blir til. Dermed trer datamaterialet også frem som et resultat og en konsekvens av analysen (Mik-Meyer og Villadsen 2007). Det er et perspektiv som ikke bare ser sin analysegjensstand som flertydig og kontekstavhengig, men hvor også forskningsprosessens egen meningsproduksjon blir vurdert som ustabil, kontekstavhengig og skapt som følge av det analytiske valgte blikk (Järvinen og Mik-

Meyer 2005; Esmark mfl. 2005). Det innebærer imidlertid ikke et relativistisk perspektiv hvor ethvert perspektiv er like bra som noe annet. På linje med Mitchell Dean mener jeg at det å anerkjenne at enhver form for viten er perspektivistisk bør føre til å skjerpe, snarere enn å slakke, vårt kritiske blikk (Dean 2010:42).

I barnevernets undersøkelse som er denne artikkelens analysefelt, er spenningen mellom hjelp og kontroll i særlig grad satt på spissen. Barnevernets anledning til å bruke makt er åpenbar, samtidig som kravet om brukermedvirkning ligger fast (Oppedal 2007; Fvl §16 og 17; Bvl. § 4-3, 6-4). Governmentality-analysene fokuserer nettopp på denne spenningen mellom hensynet til individets frihet på den ene siden og statens anledning til bruk av makt på den andre (Villadsen 2010). Det er bakgrunnen for valget av analysestrategi i denne artikkelen.

I tråd med Foucaults begreper om makt- og selvteknologi er det i analysen sett etter utsagn som virker bestemmende for relasjonen mellom subjekt og objekt. Hvem bestemmes som subjekt som kan undersøke hvilket objekt, og hvilke former for subjektivitet søkes etablert? Videre undersøkes hva som regnes som gyldig kunnskap, og hvilke prosedyrer og begreper som er i spill under dannelsen av sann eller gyldig kunnskap. Analysen søker å få tak i den kunnskapen, og dermed også hvilke subjektiviteter, som blir skapt som følge av teknologiene foreldrene og saksbehandlerne utsettes for, eller utsetter seg selv for. På den måten søker analysen å få tak i det handlingsrommet barnevernets undersøkelse opererer i, og dermed det rommet saksbehandlere og foreldre utøver brukermedvirkning i. I tråd med det poststrukturalistisk perspektivet er det kommunikasjonen som er gjenstand for analyse, ikke brukermedvirkning som noe i seg selv. Gjennom analysen foretas iakttagelser av saksbehandlerne og foreldrenes iakttagelser av brukermedvirkning slik de trer frem. Samtalene er dermed ikke gjenstand for fortolkning der saksbehandlers intensjoner, hensikt eller mening er analysert. Dermed faller også fortolkninger av *hva* som gjør at individene handler som de gjør, eller *hvorfor* de handler som de gjør, utenfor denne artikkelens analysefelt. Det er kun stilt spørsmål om *hvordan* – da dette er det eneste spørsmålet som ikke flytter oppmerksomheten fra selve utsagnet til det som kan tenkes å forklare det (Andersen 1999).

Det empiriske materialet

Når barneverntjenesten får en bekymringsmelding, og på bakgrunn av denne igangsetter en barnevernundersøkelse, vil undersøkelsen i de fleste tilfellene starte med at foreldrene eller foresatte innkalles til en samtale. Denne artikkelens empiriske datagrunnlag er ti videofilmer¹ av dette første møtet mellom foreldre og saksbehandlere i 14 ulike barnevernundersøkelser. Samtalene er filmet for å kunne analysere møtet mellom foreldre og saksbehandlere slik de trer frem, mer enn slik de eventuelt ville blitt gjenfortalt gjennom intervjuer.² Foucault interesserer seg som nevnt for den implisitte og ubevisste makten som gjerne viser seg på mikronivå i relasjoner og i møter mellom mennesker uten at partene selv oppfatter makten som makt (Järvinen og Mortensen 2005). Videofilm er dermed valgt med

tanke på å kunne fange inn en makt partene selv ikke er seg bevisst, benekter eller tar for gitt og som de dermed ikke finner verdt å diskutere eller problematisere. Når makten nærmest er karakterisert ved sin usynlighet og ubemerkethet er det en makt som både sosialarbeidere og klienter er uoppmerksomme på (Uggerhøj 2005), og som dermed ikke er så lett å fange empirisk. Det handler om en mikro-makt som er skjult i kommunikasjonen. Ikke bare fordi den er innbakt i en typisk støtte og hjelperelasjon (Donzelot 1979), men også fordi det er en “positiv” makt som kan kjennes viktig for både sosialarbeidere og klienter i skapelsen av bestemte “positive” subjektidentiteter. Det kan forklare at denne makten ikke så lett oppfattes som makt. Med dette som bakgrunn fremsto videofilming som godt egnet til denne dataproduksjonen.

Det er fem barneverntjenester, 15 saksbehandlere og 20 foreldre som har deltatt i studien. I 11 av de totalt 13 familiene var foreldrene enslige forsørgere eller levde med nye partnere. Samtalene hadde en varighet på 40 til 120 minutter, og samtlige er transkribert og analysert. Både saksbehandlere og foreldre ble informert om at det var brukermedvirkning som var temaet for prosjektet før de ble filmet.

Bekymringsmeldingene som lå til grunn for undersøkelsene hadde svært ulik karakter og omfattet rusmisbruk, bekymringsfull adferd hos barnet, seksuelle overgrep, fravær på skolen, manglende oppfølging fra foreldre, konflikter mellom foreldre, trusler og bråk i hjemmet, samt manglende tilsyn av barnet.

Som nevnt konsentrerer artikkelen seg om ett illustrerende case hvor det nedenfor er gjengitt to sekvenser fra denne samtalen. Samtalen er valgt fordi den er et godt eksempel på de mønstre som trer frem i analysen av samtalene (Mik-Meyer og Villadsen 2007). Det ene gjennomgående mønsteret er at undersøkelsesplanen som barneverntjenestene har utarbeidet i forkant av samtalene blir særlig bestemmende for samtalen. Det er undersøkerplanen som skaper det handlingsrommet som saksbehandlere og foreldre opererer i. På den måten synes undersøkerplanen å virke bestemmende på brukermedvirkningens uttrykk og virkninger, mer enn den konkrete situasjonen og den konkrete undersøkelsen. Det er med referanse til undersøkerplanen man gjennom analysen i særlig grad får øye på de makt- og selvteknologier som er i spill og hvor bestemte subjektiviteter og forståelser gjøres gjeldende. Det andre mønsteret som trer frem er når barnevernet ønsker å snakke med barnet. I disse situasjonene settes brukermedvirkning særlig på prøve fordi man gjennom foreldrenes utsagn aner en motstand mot at barnevernet skal gjennomføre denne samtalen. Dermed trer spenningen mellom hensynet til foreldrenes medvirkning og barnevernets behov for kontroll særlig frem. I alle barnevernundersøkelsene i denne studien var det *kun* i disse situasjonene foreldrene uttrykte en form for usikkerhet, stilte spørsmål, eller viste åpenbar ambivalens. Det gjorde at det var i disse situasjonene at det empiriske materiale også bød på mest i form av at det var her grensene for brukermedvirkningens handlingsrom ble satt, både for saksbehandlere og foreldre. Dermed trådte både foreldre og saksbehandlere frem som både styrt og styrende av handlingsrommets makt- og selvteknologier.

Når man presenterer og går i dybden på ett enkelt case som jeg gjør i denne artikkelen, kan det være vanskelig å ikke gjøre generaliserende “tankesprang” ved å anse samtalen som et uttrykk for en generell tendens i hvordan barnevernets undersøkelser gjennomføres (Henriksen og Prieur 2004). Dette til tross for presisering av samtalsens eksemplifiserende karakter. Når denne samtalen er valgt som eksempel i artikkelen, er det nettopp fordi den på en tydelig måte viser mønstrene som ble analysert frem i analysearbeidet. På den måten kan denne konkrete samtalen tenkes inn i en bredere sammenheng og uttrykke sentrale og prinsipielle mønstre. Funnene vil derfor med sannsynlighet ha analytisk overførbarhet til andre tilsvarende samtaler.

Kasus og analyse

Alle barneverntjenestene jeg møtte hadde utarbeidet en undersøkerplan for gjennomføringen av barnevernundersøkelsen. Undersøkerplanen ga en oversikt over hvem barneverntjenesten ønsket å innhente informasjon fra, og det var satt opp forslag til konkrete tider for de videre samtaler med foreldrene. Planen ble lagt frem for foreldrene, og foreldrene ble bedt om å samtykke til gjennomføringen av planen. Ingen av foreldrene motsatte seg denne planen, selv om noen vagt formidlet at de syntes planen var for omfattende.

Nedenfor vises en sekvens fra en av samtaler. Samtalen varte i en og en halv time og var en samtale mellom en mor og to saksbehandlere. Det var mors første møte med barneverntjenesten. Barneverntjenesten hadde fått melding fra skolen om at lærere var bekymret for guttens omsorgssituasjon. Blant annet lurte man på om mor var for streng og hindret gutten i å være sammen med venner på fritiden:

Saksbehandler: Vi tenkte at vi i dag skal gå gjennom den bekymringsmeldingen sammen med deg, slik at du får stilt spørsmål. Også har vi noe vi lurer på. Også skal vi gå gjennom en undersøkelsesplan. Vi har satt opp datoer og klokkeslett for videre kontakt i undersøkelsen, så kan det være tidspunkt som ikke passer for deg, så da må vi justere planen. Det er sånn vi har tenkt å gjøre det i dag.

Mor: Mmmmmm.

Saksbehandler: Vi er innstilt på å ha et godt samarbeid med deg og din familie i denne undersøkelsen, det er den beste måten å gjøre det på.

Mor: Det viktigste er vel at dere får sagt noe om deres bekymring og hvordan den vektas og at dere får spurt om det dere lurer på, og at dere får sagt noe om hva som er viktig. Det er også en situasjon som har oppstått etter denne meldingen og da vil jeg gjerne spørre dere til råds. (Leser på planen for undersøkelsen) Time oppveksthistorie. Oj, oj, det er godt jeg har en sånn kalender her.

Saksbehandler: Ja. Det står oppveksthistorie med mer. Det er for å bli bedre kjent med deg som mor. Liksom hva er din bakgrunn, hva slags verdier, holdninger har du med deg som har betydning for barneoppdragelsen i dag. Det er sånne typer spørsmål.

Mor: Interessant.

Saksbehandler: For det vi har opplevd som barn det preger jo oss også som foreldre.

Mor: Det er klart.

Som vi ser, sitter saksbehandleren med undersøkelsesplanen hvor innhold og avtaletidspunkter er bestemt på forhånd. Både mor og saksbehandler kan justere planen, men hva som skal skje i selve undersøkelsen er bestemt før den første samtalen med mor finner sted. Det innebærer at begge parter er underlagt en plan som gir retning for hva en barnevernundersøkelse i minimum bør inneholde. Samtalen mellom undersøker og mor utgjør dermed et bestemt handlingsrom. Det er klare føringer på hva samtalen skal inneholde og samtlige barneverntjenester hadde utarbeidet klare retningslinjer, prosedyrer og instruksjoner for gjennomføringen. Planen inneholdt både hvor samtalen skulle foregå, hvilke uttrykksformer som skulle anvendes, og hvilke maler som skulle følges. Dette kan forstås som bestemte handlingsformer som anvendes for å forme objektet. De ulike objekt-dannelser legger til rette for mulige subjektformer. I undersøkelsessamtalen blir saksbehandler gjort til den som har viten. Hun blir gjort til ekspert, altså til objektet som har kunnskap, og som er gitt legitimitet som undersøker. I det saksbehandlerne gjøres til eksperter, er det en objektform som gjerne fremstår som tiltrekkende da den appellerer til kvaliteter som fagperson, fagkunnskap og beslutningsmyndighet. På den måten produserer og former makten kunnskap den enkelte saksbehandler kan oppfatte som positiv, og som igjen bidrar til saksbehandlers aksept og tilslutning (Foucault 1999). I kraft av sin kunnskap og viten skal saksbehandler kontrollere et barns situasjon på en best mulig måte. Det er dermed lett å tenke at subjektformen "ekspert" appellerer til saksbehandlers egne forståelser og ønsker for den jobben hun skal utføre. Hun blir dermed lett mottakelig for en ytre styring av hvordan jobben skal gjøres og vil lett kunne tilpasse seg. Gjennom undersøkerplanen som her blir en maktteknologi tillegges saksbehandler egenskaper som saksbehandler selv ønsker å identifisere seg med. På den måten får maktutøvelsen ikke bare en enkel vei, men den blir også vanskelig å få øye på.

I alle undersøkelsene (med unntak av én) var saksbehandler bundet til planen mer enn til foreldrenes fortelling. Planen trer dermed frem som en maktteknologi som former saksbehandlerne ved at planens ønsker og mål gjøres til saksbehandlers mål og som det handles på. Her ser vi hvordan maktteknologiene kobler seg på selvtknologiene. Undersøkerplanen skaper subjektformen ekspert gjennom å

appellere til saksbehandlers egne ønsker. Det er en styring som først gjør individet mottakelig for styring ved å appellere til ønskede egenskaper, og som igjen gjør saksbehandlerne egnet til å handle i tråd med teknologiene. Ved å definere saksbehandleren som ekspert defineres også hva som er legitim kunnskap. På den måten blir kunnskapen i seg selv et middel til styring (Foucault 1982). Det er dermed tale om en makt som ikke er festet til sosialarbeideren som sådan. Sosialarbeideren besitter ikke makten. Heller er det tale om hvordan sosialarbeiderne påtar seg bestemte posisjoner og på den måten blir objekt for sin egen selvdisiplinering (Uggerhøj 2005). Det er imidlertid en makt så selvfølgelig at man vanskelig stiller spørsmål ved den. Det er en makt som ikke oppfattes som makt da den utøves i beste hensikt, og den kan også ha den beste hensikt. Det er ikke gitt at makten er negativ eller uønsket. Tvert i mot kan man tenke at makten slik den utøves gjennom teknologiene sørger for "den gode undersøkelse" som igjen sørger for at barn som ellers ikke ville ha blitt oppdaget, oppdages. Slik det trer frem i denne studiens datamateriale, så sørger undersøkerplanen for en standardisering av undersøkelsene som igjen fører til at undersøkelsene i mindre grad gjennomføres tilfeldig og etter den enkeltes subjektive skjønn. På den måten kan maktutøvelsen forstås som en legitim profesjonsutøvelse mer enn en negativ og uønsket makt (Järvinen og Mortensen 2005).

Brukermedvirkningens makt har de beste hensikter og skal sørge for et godt sosialfaglig arbeid. Det gjør den også til en makt man vanskelig kan stille seg kritisk til. En makt som bidrar til positiv endring og den enkeltes selvutvikling, vil samtidig nødvendigvis være en makt man vanligvis stiller seg applauderende mer enn skeptisk til (Larsen, Mortensen og Thomsen 2005). Det er like fullt en makt som gjør individet til et objekt det kan handles på. Gjennom sine bestemte blikk og defineringer blir subjektet forventet å skape seg selv på bestemte måter. Rommet som sosialarbeideren opererer i, er allerede et formatert rom som leder mot bestemte måter å tenke om seg selv og også bestemte måter å regulere sin relasjon til andre på (Foucault 1982). Dermed er saksbehandler gjenstand for en bestemt type regulering. I denne samtalen ser vi hvordan svaret på guttens problemer skal søkes hos mor. Før mor har fortalt sin versjon eller opplevelse av meldingen fra skolen, har barneverntjenesten fastsatt et behov for et oppvekstintervju med mor. Heller enn å rette blikket mot barnets kontekst som blant annet handler om livsbe-tingelsene til familien, rettes blikket mot henne som individ. På den måten ligger det nedfelt at måten mor er mor skal forstås gjennom et oppvekstintervju med begrunnelse i at "Det vi har opplevd som barn preger oss som foreldre". I kraft av objektformen "undersøker og ekspert", sammen med det overordnede direktivet som sier at oppveksten kan gi kunnskap som bidrar til en økt forståelse av hvordan morsrollen uformes, gjøres saksbehandler til gjenstand for en bestemt tale og styring. Hun handler slik det legges til rette for. Gjennom objektiveringens gjøres saksbehandler selv til gjenstand for det Foucault vil kalle en bestemt type regulering (Foucault 1991).

Som nevnt er Foucault opptatt av maktens produktive dimensjon mer enn om den er negativ og undertrykkende. Idet saksbehandler skaper seg selv til den som vet best og holder seg til en undersøkerplan, kan det forstås som viktige redskaper som saksbehandler anvender i skapelsen av seg selv som et ”bedre” subjekt, her i betydningen en bedre saksbehandler og undersøker som dermed utfører en bedre jobb. Det kan likevel ikke underkjennes hvordan saksbehandlerne i skapelsen av seg selv som undersøkere blir underlagt en makt hvor de tilpasser seg og aksepterer systemets krav og rammer og dermed underlegges en dominans de kanskje ikke selv ser (Uggerhøj 2005). Uavhengig av om tilpasningen er ønsket, er det likefullt snakk om en disiplinering og underkastelse av en makt man selv ikke er eier av. Det er en akseptering av man selv “ikke sitter ved roret”, men er underlagt diskursenes makt (ibid.). Det er nettopp maktens usynlighet som gjør den så virkningsfull. Saksbehandlerne selv uttrykte ingen tegn på å være underlagt en makt. Heller fremsto de som lydige i bestrebelsene på å oppfylle maktens forventning om å skape seg selv til den god undersøker. Det er også verdt å merke seg at en makt man ikke ser, kan man heller ikke protestere mot. På den måten synes sosialarbeiderne å være underlagt en særlig type makt de vanskelig kan forholde seg til. Ved ubevisst agere i sin tilkjente ekspertrolle, fastholder sosialarbeiderne også sin maktposisjon og dominans i relasjonen. Og poenget er at det er en rolle de vanskelig kan la være å trå inn i så lenge de ikke ser dominansen de er underlagt.

Mange av foreldrene i denne studien plasserte seg i en ikke-vitende subjektform i møtet med barneverntjenestens saksbehandlere. I eksempelet over ser vi hvordan mor plasserer seg som den uvitende. Hun er den som skal ta i mot råd og som skal stille seg åpen for saksbehandlers spørsmål. Mor blir dermed objektet som skal undersøkes, veiledes, reguleres osv., og mor selv appellerer til den samme objekt-dannelsen. Som hun sier, er det det viktigste at saksbehandler får stilt sine spørsmål. Gjennom oppvekstintervjuet skal mor redegjøre for sin bakgrunn, verdier og holdninger. Dermed ser vi hvordan mor gjøres til gjenstand for en tenkning som fastholder henne til et objekt gjennom viten hun selv har produsert. Hennes måte å være mor på skal knyttes til hennes egen fortelling om sin oppvekst. Guttens eventuelle problemer, altså barneverntjenestens bekymring for gutten, søkes forstått og forklart i den fortellingen mor beretter. På den måten gjøres mor både til gjenstand for granskning og utforskning samtidig som den samme kunnskapen iscenesetter både en kontroll og disiplinering av mor som mor. Gjennom å definere mors adferd og tenkning åpnes det for en måling av hennes adferd som igjen kan utsettes for bestemte blikk og vurderinger.

Foucault er opptatt av maktens produktive dimensjon (1991). Hvordan makt produserer kunnskap og praksiser, og hvordan makten former individet og subjektet. For eksempel vil sosialarbeiderens systematisering av informasjonen hun får fra mor igjen skape kunnskap og diskurser om enkeltindividet. Ved å gjøre mor til gjenstand for observasjon og kontroll, slik hun blir i barnevernundersøkelsen, produseres kunnskap om familien. Denne kartleggingen og klassifiseringen gjennom et oppvekstintervju, danner grunnlaget for en granskning, kontroll og styring.

På den måten blir maktens legitimitet knyttet til dens produksjon av kunnskap. Makten og kunnskapen blir gjensidig avhengig da makten utøves ved hjelp av kunnskap og kunnskap utvinnes ved makt. Sosialarbeideren kan ikke sette inn tiltak (utøve makt) i familien om ikke hun har kunnskap om familien. Samtidig vil heller ikke mor dele sin kunnskap, det vil si informasjon om seg selv, om ikke sosialarbeideren hadde denne typen makt.

Idet mor forteller om sin situasjon, som i en barnevernundesøkelse er iscenesatt av undersøkelsens ramme av makt og kontroll, er det ikke bare kunnskap som formidles som følge av maktrelasjonen mellom hjelper og klient, men også og samtidig blir klienten gjort til gjenstand for makt på grunnlag av denne kunnskapen. Fordi makten produserer tenkemåter, vaner og ferdigheter, former den også individet. Kunnskapen som blir produsert blir førende for konstruksjonen av subjektet. Når moren forteller om seg selv, tjener det ikke bare hensikten å opplyse barneverntjenesten om barnets forhold. Den påvirker også samtidig kunnskapen som omhandler hvordan klienten forstår seg selv og andre. Det er dermed svært avgjørende hvilken kunnskap som blir skapt mellom hjelper og klient. Nettopp fordi objektiveringen, her i form av en kartlegging og observasjon av mors situasjon, også får betydning for hvordan mor ser seg selv, det vil si for subjektiveringen.

Når mor forteller, produseres det kunnskap om mor. Men ikke hvilken som helst kunnskap. Kunnskapen søkes forstått inn i bestemte sammenhenger, som igjen danner grunnlag for sosialarbeiderens handlinger. Indirekte vil sosialarbeiderens spørsmål og forestillinger legge føringer for hvilken kunnskap som produseres. På den måten kan kunnskapen som oppstår handle om sosialarbeiderens forståelse av normalitet og avvik mer enn av mors oppfatninger. Da risikerer man også at fortellingen som skapes handler mer om hjelperen enn om brukeren.

Poenget til Foucault er at vitenskapen ikke oppdager slike fenomen. Heller er det slik at vitenskapen aktivt konstituerer feltet gjennom maktstrategiske teknologier. De ulike maktmekanismene produserer kunnskapen som igjen konstituerer det samme feltet. Dermed kan en si at makten produserer "sannheter" om subjektet, men også produserer makten forestillinger om normalitet og avvik (Vågan og Grimen 2008:414). Makten er et maskineri som styrer, danner og installerer sannheter i subjektene. På den måten virker den konkret og direkte på vår selvforståelse (ibid.). I det øyeblikket saksbehandler uttrykker at "For det vi har opplevd som barn det preger jo oss også som foreldre" uttrykker saksbehandler en sannhet man vanskelig kan være uenig i. Hun fastsetter hvordan verden skal forstås. Og som vi ser bifaller mor denne oppfatningen når hun uttrykker: "Det er klart".

Sosialarbeiderens oppgave er å ha et blikk for hvordan mor ser seg selv. Blikket forteller nemlig hvordan mor er som mor. Mer enn å undersøke mors livssituasjon, er blikket rettet mot mor i det hun skaper seg selv. Hun etablerer sitt eget subjekt i tråd med gjeldende diskurs. Det skjer en innordning hvor mor underlegger seg gjeldende rasjonalitet og blir dermed den moren rommet krever. Intensjo-

nen om å styrke mor til å bli en bedre mor har dermed en særlig moraliserende aspekt i det det allerede er bestemt hva det innebærer å være en god mor.

Dermed ser vi hvordan makten ligger i det gitte, altså i det som ikke diskuteres. I uttalelsen “Det vi har opplevd som barn preger oss som foreldre” uttrykkes en oppfatning og forståelse det ikke er mulig å stille spørsmål ved. Det handler om en diskursiv makt knyttet til bestemte forestillinger av hvordan noe skal forstås. På den måten utøves en makt over andres tanker (Christiansen og Togeby 2003), og her betyr det både saksbehandlers og mors tanker. Det er den selvfølgelige praksis som utøver makten. En praksis som både saksbehandlere og foreldre ikke vil tenke på å stille spørsmål ved. Makten ligger i *definisjonen* av hva som gjøres relevant når barneverntjenesten skal gjøre undersøkelsene. Makten ligger i de bestemte oppfatninger om hva undersøkelsene må inneholde, i dette konkrete eksemplet et oppvekstintervju. Dermed ser vi hvordan både saksbehandler og mor blir underlagt en makt som befinner seg på det diskursive planet hvor det allerede er bestemt at mors kunnskap, hennes erfaringer og holdninger skal forstås som en del av problemet. Hennes barndomserfaringer blir sett på med et “problemblikk” som skal kunne forklare hvorfor gutten hennes har det vanskelig på skolen i dag.

Samtalen fortsetter:

Saksbehandler: Også har vi satt opp et hjemmebesøk hos deg og guttene, den 20. Like før jul. Hvis det passer?

Mor: Å, når er det vi skal til BUP? Nei det er dagen før. Altså det er den delen hvor jeg virkelig tenker, da får jeg klump i magen. Og det er på grunn av, det er på grunn av det med Erik. Da kan jeg bli helt clinex (gråtepapir) ferdig. Ikke sant? Altså hvordan kan dere opptre så han ikke føler at det er fordi han har sagt noe galt på skolen? Dere setter jo han i skvis. Og det får tårene frem.

Saksbehandler: Ja.

Mor: i meg som mor. At vi voksne hele tiden anbringer barnet inn. Og BUP sier han er i en lojalitetsskvis, og dette kan jo også bidra til en forsterking av lojalitetskonflikt.

Saksbehandler: Skjønner. Hvordan tenker du er den beste måten for Erik? Det står på planen at vi ønsker å prate med Erik og gjerne også med broren hans hvis det er naturlig å prate med broren hans.

Mor: Han vet ingenting.

Saksbehandler 2: Ja, han er jo 9 år gammel, og vi skal ha undersøkelse med tanke på hans situasjon og.

Saksbehandler: Ja.

Mor: Han vet ingenting om BUP eller PPT eller noe. Altså han har vel hørt litt sånn, men det er ikke noe. Han har ikke vært med på noe som helst av det. Så for ham er det fullstendig. Det er personer som han ikke aner noe om.

Saksbehandler 2: Nei, men målet med å prate med barna er ikke å høre med BUP, men å høre hvordan de har det i hverdagen sin. Hvordan deres liv er. Hvordan de opplever sin egen situasjon.

Mor: Mmm, ja selvfølgelig, det er jo barnevernets fremste oppgave.

Saksbehandler: Også ønsker vi en samtale til med guttene dine.

Mor: Oj.

Saksbehandler 2: Mmmmm.

Mor: Er det fordi at det er en alvorlig bekymringsmelding, eller...?

Saksbehandler: Det er det vi ønsker å gjøre for å gjøre en god undersøkelse. Noe av kritikken mot barneverntjenesten tradisjonelt har vært at vi prater alt for lite med barna.

Mor: ok.

Saksbehandler: Så det prøver vi å gjøre en endring på. Det har vi prøvd de siste årene. At vi i hvert fall skal ha...vi prøver å få til minst tre samtaler med barn i hver undersøkelse. For det er viktig. Det er jo barna det dreier seg om.

Sekvensen er et eksempel på hvordan samtalen med barnet nærmest blir et krav i undersøkelsen som det ikke rokkes ved. Alle barneverntjenestene hadde regler knyttet til samtaler med barn, og mange hadde tallfestet praksisen med minst tre samtaler. Denne studien viser dermed en annen praksis enn tidligere studier knyttet til å gjøre barn deltagende (Koch og Koch 1995; Sandbæk 2001; Seim og Slettebø 2007; Gording Stang 2007; Christiansen 2012; Helsetilsynet 2012). Det var imidlertid kun i disse situasjonene hvor barneverntjenestene ønsket å snakke med barnet at foreldrene formidlet en forsiktig motstand. Som vi ser i sekvensen over, uttrykker mor at hun har lyst å gråte over at gutten skal til samtale. Hun sier hun er engstelig for at han vil få skyldfølelse for det han har sagt, og at han skal oppleve en lojalitetskonflikt og måtte stå i en skvis. Saksbehandler på sin side vil snakke med begge guttene. Som hun sier, er det barna det handler om. Hun kjenner seg forpliktet til å være lydige mot myndighetenes direktiv om at alle barn skal

snakkes med i en barnevernundersøkelse, og hun hadde på forhånd bestemt at samtaler med barna måtte finne sted. I tillegg henviser saksbehandler til planen; ”det står på planen at vi ønsker å snakke med ham”.

Dermed blir planen et instrument sosialarbeideren kan forme seg selv inn i. Hun handler på forutbestemte direktiver og forventninger og hennes subjektivitet forsvinner. Hun gjøres til et objekt som underlegges bestemte handlinger i målet om å skape seg selv til den gode undersøker. Det er skapt et rom for en bestemt rasjonalitet der målet om gode undersøkelser legger til rette for bestemte handlinger - et mål det er lett for sosialarbeidere å gi sin tilslutning til. Sosialarbeiderne styres mer av en egenlogikk enn av mors uttrykk og det avdekkes en ”overgripende” diskurs gjennom saksbehandlers handlinger (Foucault 1988).

Dermed er den totaliserende teknikk i spill, totalitarisme i betydningen å behandle alle likt. Det skilles ikke mellom individet og de mange. Det blir ikke brukt tid på å finne ut hva som gjør at mor vegrer seg for å la gutten snakke med sosialarbeiderne. Ei heller reflekterer saksbehandler over opplysningen om at guttens bror ikke vet noe og at en samtale derfor kan bli vanskelig for broren. Heller ikke mors spørsmål om det er meldingens alvorlighetsgrad som gjør at saksbehandler må snakke med barna, blir dvelt ved. Saksbehandlerens svar og uttrykk er i tråd med den overgripende rasjonaliteten som alt annet underlegges.

Brukermedvirkning blir altså noe som kan komme til uttrykk om den er i tråd med den overgripende rasjonaliteten, eller sagt på en annen måte, brukermedvirkning kan bare utøves *innenfor* et bestemt handlingsrom. Mor og sosialarbeider kan brukermedvirke innenfor det fastlagte rommet, men selve rommet kan de gjøre lite med. Dermed fremstår brukermedvirkningens rom som trangt. Mors appell, hennes perspektiv, har ingen innflytelse når det gjelder undersøkelsens gang. Undersøkelsene gjennomføres uavhengig av foreldrenes individuelle fortellinger. Det betyr imidlertid ikke at ikke foreldrene kommer til orde. I min studie var det i hovedsak foreldrene som snakket. Det var foreldrenes perspektiv og fortellinger som ble gitt plass i samtaler. Denne studien har dermed andre funn en for eksempel studien til Torben Berg Sørensen (1995) hvor 70 forhandlingssituasjoner mellom saksbehandler og klient i en sosialtjeneste-kontekst ble analysert. Den studien avdekket at det var sosialarbeiderne som dominerte og styrte samtaler og det var de som talte mest. Når denne studien viser at det er klientene som i hovedsak fyller tiden og får mest plass i samtaler, kan forklaringen være knyttet til det blant andre Villadsen betegner som en ny samtaleteknologi. Det handler om en samtalebasert ledelse hvor både hjelper og bruker underlegger seg en styringsteknologi der hjelperen inntar en strategisk taushet, mens klienten oppfordres til å snakke (Villadsen 2007). Det kan imidlertid også handle om en motmaktstrategi fra klientens side, der dennes tale kan forstås som en strategisk tilpasning til situasjonen for nettopp å minimere maktutøvelsen og dermed opprettholde sin integritet.

Den tidligere nevnte undersøkelsen til Berg Sørensen (1995) viste nettopp hvordan de klientene som best tilpasser seg hjelperen får den beste hjelpen. Det kan derfor være legitimt å hevde at de klientene som best tilpasser seg systemets

blikk og blir de klientene rommet krever, blir også de klientene som best håndterer teknologienes makt. I dette perspektivet blir selvteknologiene den makten som den enkelte anvender på seg selv viktige redskaper som klientene tar i bruk for å håndtere den makten og kontrollen de utsettes for i en barnevernundersøkelse. På samme måte viser studien til Uggerhøj (2005) hvordan foreldre på en utredningsinstitusjon tar på seg den rollen og adferden den profesjonelle forventer og dermed utviser en særlig selvkontroll. De oppfører seg og gjør nettopp det de skal gjøre fordi de oppfatter hva de ansatte ønsker. På den måten viser de en adferd som er i tråd med hva som er ”den gode forelder”, og ikke den adferden de ville ha vist om de ikke hadde vært under oppsyn.

Selvteknologiene blir dermed en ressurs foreldrene bruker på seg selv i det de skaper seg selv til en annen. På den måten blir det ikke kun snakk om en undertrykkende eller negativ makt; heller kan den forstås som produktiv og positiv. I dette perspektivet kan makten ses som en mulighet til ikke bare å påvirke klienters handlinger, men også endre deres selvoppfatning hvor nettopp påvirkning til en positiv utvikling kan sees som hjelp til selvhjelp (Henriksen og Prieur 2004). Det handler om en maktutøvelse som tar sikte på å fremme evnen til å handle, en makt som ønsker å styrke den enkeltes handlingskompetanse. Problemet er imidlertid at det sjelden handler om å styrke individets handlingsevne i *alminnelighet*, heller er det tale om å fremme en handlingsevne ut fra bestemte mål (Vallgård 2003). På samme måte kan begreper som brukervedvirkning og empowerment synes å arbeide for å utvikle og sikre individets frihet. Det ser imidlertid ut som denne friheten alltid har en bestemt form (Villadsen 2010).

Her er både sosialarbeideren og moren underlagt makt- og selvteknologier som leder dem mot bestemte handlinger, subjektiviteter og bestemte måter å se den andre på. For saksbehandleren ville det ha vært krevende å ikke handle i tråd med de føringene som ligger i gjeldende praksis. Det er likevel viktig å påpeke at verken sosialarbeider eller mor *må* underkaste seg de styringsstrategiene som er rettet mot dem. Rommet teknologiene skaper, gir seg selv, det ligger i rommet hva som skal skje, det skapes bestemte subjektiviteter, men subjektene er likevel frie til å handle annerledes. Foucault mener ikke at individet, her sosialarbeideren og klienten, er determinert eller *må* underkaste seg strategier eller styringsteknologier. Heller fremstår de konkrete handlingsrommene som selvfølgelige. Rommene er vurdert på en slik måte at bestemte løsninger gir seg selv. Det er bestemte subjekter som etableres, men uten at de er forutbestemte. På den måten vil subjektet hele tiden være i ferd med å ta form. Det skjer både gjennom de bestemte styringsteknologiene rettet mot individet, og samtidig gjennom individenes egen selvstyring (Dahllager 2001:93).

Det er imidlertid ikke rommet for anklager eller kritikk vi bretter ut. Med Foucault kan vi *ikke* tenke at sosialarbeideren eller klientens utsagn og uttrykk avspeiler deres intensjoner og livsverden og dermed hvem de er som subjekter. Det er ikke subjektet vi oppdager gjennom kommunikasjonen. Ei heller den gode eller dårlige sosialarbeider eller den sterke eller svake klienten. Vi kan ikke lese

verden gjennom deres uttrykk. Et slikt perspektiv ville blokkere for å se og oppdage diskursen og her mener vi diskursen som en selvstendig og strukturert praksis som også bidrar til den samme praksisen. Hos Foucault trer både objekter og subjekter frem i kraft av, og gjennom, den diskursive praksisen (Villadsen 2007:24).

Samtalen er et godt eksempel på diskursenes makt og føringer for den sosiale praksisen. Sosialarbeideren handler slik det forventes av henne. Hennes svar skjer i kraft av, og gjennom, den diskursive praksis. På den måten opprettholder og bidrar hun også til den samme diskursen. Diskursene produserer måter å tenke på, måter å handle på. De legger til rette for bestemte objekt- og subjektgjørelser uten at det betyr at sosialarbeideren ikke kunne ha handlet annerledes. Man kan tenke at det ikke var gitt at barnet burde snakkes med. Kanskje kunne hun ha brukt mer tid med mor for å vurdere det. Poenget er at rommet hun opererer i ikke legger til rette for denne muligheten. Rommet for skjønnsutøvelse er fjernet. Heller er rommet formatert og bestemt. På den måten er det allerede gitt hvilken brukermedvirkning det er rom for. Det er også gitt *hvilke* subjekter det er rom for. Saksbehandlerne fremstår som eksperter og kontrollører som forutsetter bestemte handlingsvalg. På samme måte som klientene fremstår som de som skal undersøkes, kontrolleres og undervises. Foreldrene blir de ikke-vitende i møte med barneverntjenesten. Makten produserer bestemte subjektformer som foreldrene og sosialarbeiderne leder seg selv inn i. På den måten vil de hele tiden være i ferd med å ta form, i kraft av både styringsteknologiene de blir utsatt for, men også av deres egen selv-styring (Foucault 1988).

Avsluttende diskusjon

Mitt hovedanliggende i denne artikkelen har vært å utforske, ved hjelp av Foucaults begreper, hvordan brukermedvirkning kan sies å være et sosialpolitisk grep for å få klienter og sosialarbeidere til å inngå i bestemte selvfølgelige handlingsmønstre som de selv "velger". Altså hvordan ulike makt-teknologier får individene til å inngå i bestemte styringsdiskurser hvor makten fremstår som verken åpen eller skjult, men heller er den tildekket ved å fremstå som noe annet enn det den er. Artikkelen er et forsøk på å utforske hvordan brukermedvirkning kan forstås som et styringsgrep i skapelsen av den autonome klient. Det vil si hvordan makten skjer gjennom styring som retter seg mot å få individet til å styre seg selv etter bestemte kategorier innenfor bestemte handlingsrom. Det er snakk om handlingsrom vi føler oss hjemme i, vi oppholder oss i rommet for den selvfølgelige praksis. Med andre ord er begrensningene og mulighetene som settes, en type ramme som skjer umerkelig. Rommet som skapes er en del av sin egen historiske tid (Dahlager 2005). Måten vi tenker om brukermedvirkning er dermed ikke noe som ligger fast, som en fast del av virkeligheten. Den måten vi ser, den særlige måten vi mener brukermedvirkning er brukermedvirkning, er et resultat av en bestemt problematisering, av en bestemt måte å handle på. Det innebærer en erkjennelse av at et annet blikk, en annen forståelse, skaper en annen praksis. Det er ikke

gitt at barnevernets undersøkelse skal gjennomføres på denne bestemte måten. Likevel synes praksisen selvfølgelig. Uavhengig av barneverntjeneste, saksbehandler, undersøkelsens alvorlighetsgrad, ulike familier osv. fremstår gjennomføring av undersøkelsen som lik.

Det ligger i brukermedvirkningens mandat at sosialarbeideren skal etterspørre klientens opplevelse, tanker og meninger. Heller enn å rette blikket mot de strukturelle omstendigheter, forventes det at sosialarbeideren legger til rette for klientens deltagelse og medvirkning gjennom å få klienten i tale. Den individualiserende teknikk opererer gjennom å kreve klientens bekjennelse. Ved å få tilgang til klientens subjektivitet gjennom dennes tanker, opplevelser og situasjon fastholdes individet i en sannhet som det selv har skapt; makten gjøres gjeldende ved å binde individet til individets egne ord (Villadsen 2007:158). Villadsen skriver hvordan dette er med å re-konfigurere rommet. Når klienten snakker, produseres hennes utsagn som noe vedkommende kan gjøres til autoritet for og fastholdes i (Villadsen 2007:161). ”De kan på den måten styres med referanse til selv-produsert viten” (ibid:161). I barneverntjenesten kan dette skje gjennom en styringsteknologi hvor sosialarbeideren underlegger seg den dialogiske samtaleteknikk, preget av aktiv lytting og bekreftende tilbakemeldinger. På den måten blir ikke samtaleteknologien et redskap som den ene parten bruker til å styre den andre med, men en makt-teknologi som setter ledelsesrommet hvor bestemte subjektposisjoner gjøres gjeldende i (ibid).

Brukermedvirkningens diskurs fremstår som svaret, eller Sannheten. Det er gjennom brukermedvirkning klienten skal sikres hjelp som er til hjelp. Når jeg nå har forsøkt å vise, ved hjelp av Foucault, hvordan brukermedvirkning mer fremstår som former for makt, mer enn et fravær av makt eller overbringelse av makt (les fra sosialarbeider til klient), er det ikke fordi jeg tenker at brukermedvirkning *ikke* er et godt svar. Heller må det forstås som at svaret ikke kan utelate makten eller stå utenfor makten.

Vi må også huske at den makten mange klienter opplever i møte med barnevernet handler ikke bare om den makten de kan kjenne gjennom barnevernets makt bak tiltak. Eller om styring av individet gjennom bestemte makt- og selvteknologier som denne artikkelen har tatt for seg. Også der klienten selv ber om hjelp, og får den hjelpen han eller hun ber om, og hvor man kan si at brukermedvirkningen er åpenbar, vil makten være tilstede. Makt i form av egen avmakt. Avmakten som følge av behovet for hjelp, av ikke å mestre, av ikke å ha kontroll over egen livssituasjon. For disse klientene er det den tvingende nødvendigheten av kontakten og hjelpetiltakene som skaper ufriheten og dermed makten og tvangen.

Skulle man ha undersøkt brukermedvirkning i dette perspektivet, hadde prosjektet nødvendigvis også måttet inkludere dem som gjennom år har fått hjelp fra barnevernet og ikke bare sett på foreldres første møte med barnevernet, slik det er gjort i dette prosjektet. Da hadde man fått en mer fullstendig studie av hvordan brukermedvirkning ivaretas i en barnevernkontekst. Å se etter brukermedvirkning

kun i barnevernets undersøkelse, kan åpenbart kritiseres da det nettopp er i denne fasen at barnevernets makt og kontroll er sterkest. Samtidig mener jeg det kan argumenteres for at det nettopp er i disse situasjonene brukermedvirkning i sterkest grad står på spill. Nettopp fordi den skal kunne skapes på tvers, eller på tross av, barnevernets makt.

Prosjektet har også en begrensning i at det har sett på brukermedvirkning i et maktanalytisk perspektiv. Det er med utgangspunkt i de maktanalytiske begrepene Foucault tilbyr at brukermedvirkning her blir utforsket. Et annet blikk i analysen ville kunne ha gitt andre svar. Foucaults maktbegreper gir oss heller ikke verktøy til å diskutere maktens legitime aspekter (Mortensen og Thomsen 2003) eller hvorvidt makten som utøves er ”god” eller ”ond”.

Barnevernets undersøkelse skal sikre at barn som er i behov av barnevernets hjelp oppdages og tilbys hjelp. Da er spørsmålet om ikke barnevernets makt er en forutsetning. Problemet er imidlertid, slik denne artikkelen viser, at makten styrer og bestemmer sosialarbeidernes handlinger på en måte som fratrar dem deres subjektivitet. De handler mer i tråd med maktens forventning enn etter egne vurderinger, og det uten at de nødvendigvis er seg det bevisst. Det vil alltid være den usynlige makten som er mest virkningsfull, det vil si en makt som ikke oppfattes som makt, men tvert imot oppfattes som den gode praksis. Det er i disse møtene man finner de mest disiplinerte relasjonene (Henriksen og Prieur 2004). I min studie var det ingen av sosialarbeiderne som reflekterte rundt undersøkerplanens makt og dominans. Undersøkerplanen var tvert imot den som sikret godt sosialfaglig arbeid. For den konkrete familien derimot, hadde planen og sosialarbeidernes lydighet til denne, kapasitet til å krenke idet familien og barnet fratras enhver form for innflytelse, styring og medvirkning.

Idet sosialarbeideren er avhengig av klientenes aksept og tillit dersom arbeidet skal lykkes (ibid.), blir spørsmålet om brukermedvirkningens plass sentralt. Denne studien viser at brukermedvirkning ikke er noe sosialarbeideren, i kraft av sin rolle og makt, kan dele ut mye eller lite av. Heller synes diskursens makt å bestemme både sosialarbeidernes og klientenes handlingsrom på en måte der brukermedvirkningens form blir satt. Både klientene og hjelperne er utsatt for den makten som ligger i den selvfølgelige praksisen der maktens legitimitet er knyttet til den gode og hjelpende profesjonsutøvelse. Det er maktens usynlighet som gjør den så virkningsfull. I det den usynlige makten gjøres synlig, skapes også en mulighet til å forholde seg til den. Det er denne artikkelens hovedanliggende. Artikkelen viser *hvordan* maktens uttrykk og virkninger skaper bestemte subjektiviteter i barnevernets undersøkelser.

Til slutt kan det også innvendes at maktulikheten i barnevernet er så gjennomgående og tilstede at brukermedvirkning i barnevernet ikke lar seg gjøre. Til det skriver Lars Uggerhøj at ”er vi fanget av denne tanken, er faren stor for at vi viderefører nedverdiggende og ikke-involverende samarbeidsrelasjoner” (Uggerhøj 2010:55). Uggerhøj fremholder viktigheten av at sosialarbeidere, forskere og myndigheter videreutvikler arbeidet med temaer knyttet til klientens møte med

systemet. Hans poeng er at nettopp problemstillingens utfordrende karakter understøtter forpliktelsen til å fastholde et kritisk fokus, og fortsette å arbeide med dilemmaer knyttet til forholdet mellom hjelp og kontroll.

Hilde Aamodt, stipendiat, Velferdsforskningsinstituttet NOVA, Senter for velferds- og arbeidslivsforskning, Besøksadresse: Stensberggt. 26, Pb 4 St. Olavs Plass, 0170 Oslo
E-post: hilde.a.aamodt@nova.hioa.no eller haamodt@hotmail.no, Tlf. 41 22 38 30 - www.hioa.no/nova

Noter

- ¹ Artikkelen bygger på et pågående phd-prosjekt hvor artikkelens empiri utgjør deler av det samlede datamaterialet.
- ² Det samlede datamaterialet i studien består imidlertid også av intervjuer, men disse er ikke analysert i denne artikkelen.

Litteratur

- Alm Andreassen, T. (2005). *Brukermedvirkning i helsetjenesten*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Andersen, N.Å. (1999). *Diskursive analysestrategier*. København: Nyt fra samfundsvidenskabene.
- Andersen, N.Å. (2003). *Borgerens kontraktliggjørelse*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Berg Sørensen, T. (1995). *Den sociale samtale - mellem klienter og sagsbehandlere*. Århus: Forlaget Gestus.
- Christiansen Ø. (2012). Hvorfor har barnevernet problemer med å se og behandle barn som aktører? *Norges Barnevern*, 1-2, 16-30
- Christiansen, P. M. og L. Togeby (2003). Institutionel magt. I: På sporet av magten. P.M. Christiansen og L. Togeby (red.). Århus: Aarhus Universitetsforlag
- Cruikshank, B. (1999). *The will to empower: democratic citizens and other subjects*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Dahlager, L. M (2001). I forebyggelsens magt. *Distinktion*, (3):91-102.
- Dahlager, L.M. (2005). *I samtalens rum: En magtanalyse med afsæt i den livs-tilsrelaterede forebyggelsessamtale*. København: Institutt for Folkesundhetsvidenskab.
- Dean, M. (2009). *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. University of Newcastle
- Dean, M. (2010). *Governmentality: Magt og styring i det moderne samfund*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi.
- Donzelot, J. (1979). *The Policing of Families*. New York: Pantheon Books
- Egelund, T. (1997) *Beskyttelse av barndommen. Socialforvaltningens risikovurdering og indgrep*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Ellingsen, K. (2007). *Selvbestemmelse: egne og andres valg og verdier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Engebreetsen, E. (2007). *Hva sa klienten? Retorikken i barnevernets journaler*. Oslo: Cappelen Forlag AS.
- Engebreetsen E. og K. Heggen (red). (2012). *Makt på nye måter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Esmark, A, Lausten C. B, Andersen N. Å, (red.) (2005). *Poststrukturalistiske analysestrategier*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Foucault M. (1966). Les mots et les choses. Une archeologie des sciences humaines. Oversatt til norsk: *Ordene og tingene* (2006). Oslo: Spartacus forlag
- Foucault, M. (1975). Surveiller et punir. Oversatt til norsk: *Overvåkning og straff*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Foucault, M. (1977). "Entrevue. Le jeu de Michel Foucault", samtale med Allain Grosrichard i *Ornicar*, nr 10, pp. 62-92.
- Foucault M. (1982). The Subject and Power. I *Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*. H. L. Dreyfus og P. Rabinow. United States of America: The University of Chicago.
- Foucault M. (1987). Hvad er oplysning?. *Slagmark*. (9): 90-104.
- Foucault M. (1988). Technologies of the self. I L. H. Martin, H. Gutman og P. H. Hutton (red.) *Technologies of the Self*. United States of America: The University of Massachusetts Press.
- Foucault M. (1991). Governmentality. I *G. Burcehell, C. Gordon, og P. Miller. The Foucault Effect. Studies in governmentality*. Chicago: *The University of Chicago Press*.
- Foucault M. (1999). *Diskursens orden*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Hall, C., S. Slembrouck (2001). Parent participation in social work meetings: The case protection conferences. *European Journal of Social Work*, 4 (2):143-160.
- Haugland, R. (2007). *Med makt til å krenke*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Helsetilsynet (2012). Oppsummering av landsomfattende tilsyn i 2011 med kommunalt barnevern- undersøkelse og evaluering. Rapport fra helsetilsynet 2.2012.
- Hennum, N. M. J. (2012). Childrens confidences, parents' confessions: Child welfare dialogues as technologies of control. *Qualitative Social Work*, 2012 (11):535.
- Henriksen L. S. og A. Prieur. (2004). Et nyt perspektiv på magt i det sociale arbejde. *Dansk Sociologi* nr. 3/15.
- Humerfelt, K. 2005. Begrepene brukermedvirkning og brukerperspektiv - honnørord med lavt presisjonsnivå, i E. Willumsen. *Brukernes Medvirkning!* Oslo: Universitetsforlaget.
- Järvinen M. og N. Mik-Meyer (red.) (2003). *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Jârvinen, M. og N. Mik-Meyer.(2005) Indledning: Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. I:Jârvinen og Mik-Meyer. *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jârvinen M. og N. Mortensen (2005). Det magtfulde møde mellem system og klient: teoretiske perspektiver. I: *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Jârvinen M., J. E. Larsen og N. Mortensen (red.) Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jârvinen M., J. E. Larsen og N. Mortensen (red.) (2002). *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus: Aarhus Universitetsforlag
- Juul, R. (2010). *Barnevernets undersøkelser av bekymringsmeldinger*. Doktoravhandling. Trondheim: NTNU.
- Juritzen T., E. Engebretsen og K. Heggen (2012). Myndiggjøringens forførende makt, i Engebretsen, E. & K. Heggen (red.). *Makt på nye måter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Koch A. og K. Koch. (1995). *Barn av barnevernet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Larsen J.E., N. Mortensen og J. P. F. Thomsen (2005). Magtens mange facetter i mødet mellom system og klient. I: *Det magtfulde møde mellem system og klient*. M. Jârvinen, J.E. Larsen og N. Mortensen (red.). Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lov om barneverntjenester, 17. juli 1992.
- Lov om Behandlingsmåten i forvaltningssaker, 2. oktober 1967.
- Lov om pasient- og brukerrettigheter av 01.01.2001.
- Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen av 01.01.2010.
- Midjo T. (2010). *En studie av samhandlingen mellom foreldre og barnevernarbeidere i barnevernets undersøkelser*. Avhandling for graden philosophiae doctor. Trondheim: NTNU.
- Mik-Meyer, N. (2004). *Dømt til personlig utvikling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mik-Meyer, N og M. Jârvinen (2005). Indledning: Kvalitative metoder i et interaksjonistisk perspektiv. I: Jârvinen, M. og N. Mik-Meyer(red.). *Kvalitative metoder i et interaksjonistisk perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mik-Meyer, N. og K. Villadsen (2007) *Magtens former. Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. København: Hans Reitzels forlag.
- Mortensen, N. og J. P. Frølund Thomsen (2003). En jernnæve i fløjlsbandseken: Magt i mødet mellom velfærdssystem og klient. I: *På sporet av magten*. P. M. Christiansen og L. Tøgeby (red.). Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nissen, M, K. Pringle og L. Uggerhøj (2008)(red.). *Magt og forandring i sosialt arbeid*. København: Akademisk Forlag.
- Oppedal, M. (2007). Barns og foreldres brukermedvirkning i et juridisk perspektiv. I S. Seim og T. Slettebø, T. *Brukermedvirkning i barnevernet*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Raffsnøe S. (1999). Michel Foucaults dispositionnelle magtanalytik i *Grus*, nr. 59, pp. 45-70.
- Rose N. (1996). The Death of the Social? Re-Figuring the Territory of Government. *Economy and Society*, 25 (3): 327-356.
- Rådet for psykisk helse 2004a, Mental helse 2004.
- Sandbæk M. (2001) *Fra mottaker til aktør*. Oslo : Gyldendal Akademisk.
- Schaanning, E.(2002). *Straff i det norske samfunnet*. Oslo: Humanist Forlag.
- Seim, S. og T. Slettebø (2007). *Brukermedvirkning i barnevernet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Slettebø, T. (2008) Foreldres medbestemmelse i barnevernet. En studie av foreldres erfaringer med individuell og kollektiv medvirkning. Dr. avhandling. Trondheim. NTNU..
- Sosial- og helsedirektoratet (2006:4). Plan for brukermedvirkning. Mål, anbefalinger og tiltak i Opptrappingsplanen for psykisk helse.
- Stang E. G. (2007). *Det er barnets sak. Barnets rettsstilling i sak om hjelpetiltak etter barnevernloven § 4-4*. Oslo: Universitetsforlaget.
- St. meld. nr. 47 (2008-09) Samhandlingsreformen Rett behandling – på rett sted – til rett tid.
- St.meld. nr. 25 (1996-97). Åpenhet og helhet. Om psykiske lidelser og tjenestetilbudene. Oslo, Sosial- og helsedepartementet.
- Uggerhøj, L. (1995). *Hjælp eller avhengighet*. Ålborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Uggerhøj, L. (2005). Menneskelighed i mødet mellem socialarbejder og klient – ideal eller realitet? I: *Det magtfulde møde mellem system og klient*. M. Järvinen, J.E. Larsen og N. Mortensen. Århus: Aarhus universitetsforlag.
- Uggerhøj, L. (2011). Familienes erfaring med undersøgelsens start og fremgangsmåde. I: K. Kildedal, L. Uggerhøj, S. Nordstoga, og S. Sagatun, *Barnevernundersøkelsen i Norge og Danmark*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Uggerhøj, L. (2011) Familienes involvering og deltagelse i undersøgelsesprosessen. I: L. Uggerhøj, K. Kildedal, S. Nordstoga, og S. Sagatun, *Barnevernundersøkelsen i Norge og Danmark*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vallgård, S. (2003). Studier af magtudøvelse. Bidrag til en operationalisering af Michel Foucaults begreb *governmentality*. I: På sporet av magten. P. M. Christiansen og L. Togeby. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Villadsen, K. (2007) Magt og selv-teknologi. *Tidskrift for velferdsforskning*. Vol.10, No3.
- Villadsen, K. (2010). Forord til den danske udgave. I: *Governmentality. Magt og styring i det moderne samfund*. M. Dean. Frederiksberg: Forlaget Sociologi.
- Vågan A. og H. Grimen. (2008). Profesjoner i makteoretisk perspektiv. I: *Profesjonsstudier*. A. Molander og L. I. Terum (red.). Oslo: Universitetsforlaget.

Ørstavik, S. (1996). *Brukerperspektivet – en kritisk gjennomgang*. Oslo: Institutt for sosialforskning.

Aamodt, H. (2007). *Brukermedvirkning: Praksisbaserte erfaringer og etiske begrunnelser*. Mastergradsoppgave. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.